

**"HABITUAL RESIDENCE" - POINT OF CONTACT UNDER THE PROVISIONS OF
THE ROMANIAN CIVIL CODE**

Nadia-Cerasela Aniței, Prof., PhD, "Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract: Romanian private international law norm conflict materializes link to the melting point. This is the element which determines the relationship between a legally and law.

The point of connection is specific criteria that establish the link between the legal (rule conflicting content) and a particular system of law that are legally applicable law (lex causae)..

The most important points of connection are:

1 citizenship

2 territory;

3 flag ship;

4 other connection points.

Territory (where they rendered a legal act or fact) as a liaison take the following forms:

a). habitual residence;

b). registered office;

c). instead situating the object;

d). place of conclusion;

e). instead of performing the contract;

f). instead of drawing legal act (in the sense of instrumentum);

g). place of the injury;

h). place of the legal fact illegal;

i). where to hear the case.

Since the adoption of legislative reform in 2011 by introducing the Civil Code provisions on private international law in Book VII will devote this article "residence". The provisions of the Civil Code Refer residence von find them in art. Marginal 2570 titled "Determination and proof of habitual residence."

Regulations of the Civil Code in matters of private international law eliminates the concept of "home" paying special Emphasis "habitual residence" as a point of connection.

In this context Article will explore issues of residence: Romanian private international law perspective, the European regulations and Romanian law.

Keywords : Civil Code, Romanian private international law; European regulations regarding the concept of "residence"; concept of residence in Romanian law.

1. Ce intelegem prin norma conflictuala?

1.1. Noțiunea de normă conflictuală

Norma conflictuală este definită ca fiind norma juridică specifică dreptului internațional privat, care desemnează legea internă aplicabilă raportului juridic cu element de extraneitate.¹

În ansamblul lor normele conflictuale sunt prevăzute în sistemul de drept intern al fiecărui stat formând sistemul conflictualist al acestuia, componentă a sistemului juridic național. Instanța de judecată sau un alt organ jurisdicțional, în momentul soluționării unui raport cu element de extraneitate va folosi întotdeauna pentru determinarea legii aplicabile normele conflictuale din propriul sistem de drept. De la această premisă, pornește legiuitorul român în Codul civil, art. 2557 alin. (1) care dispune: „*Prezenta carte cuprinde norme pentru determinarea legii aplicabile unui raport de drept internațional privat*”.

Norma conflictuală soluționează conflictele de legi în sensul că stabilește care dintre sistemele de drept în prezență trebuie să se aplice cu privire la raportul juridic respectiv. Din momentul desemnării legii competente (legii interne) rolul normei conflictuale încetează și intră în acțiune norma de drept intern (de exemplu: de dreptul civil, de dreptul familiei) a țării care va cămui raportul juridic cu element străin. Sistemul de drept (legea competentă care va cămui raportul juridic cu element străin) astfel determinat(ă) poartă denumirea de „**legea cauzei**” (*lex causae*). Un astfel de exemplu este îl constituie art. 2587 alin. 1 din Codul civil potrivit căruia „*Forma încheierii căsătoriei este supusă legii statului pe teritoriul căruia se celebrează.*”²

Normele conflictuale determină câmpul de aplicare a dreptului intern și al celui străin ținând seama de coexistența unor sisteme juridice de egală valoare, expresie a unor suveranități de stat egale. Ele sunt proprii fiecărui sistem de drept, regăsindu-se în acte normative interne și în convenții internaționale.

1.2. Structura normei conflictuale

Din punct de vedere al structurii logico-juridice, normele de drept cuprind următoarele elemente:

- ipoteza prevede descrierea clară, precisă a împrejurărilor, a faptelor sau a condițiilor în care apar relațiile de drept pentru a se permite subiectelor raporturilor juridice să respecte regula de conduită prescrisă în vederea realizării scopului urmărit;
- dispoziția prevede conduita subiectelor de drept vizate de aceste norme;
- sancțiunea arată care sunt consecințele nerespectării dispoziției.

În dreptul internațional privat doctrina³ precizează că: „*soluțiile conflictualiste în măsura în care sunt date de norme juridice, nu pot avea această structură logico-juridică întrucât ele nu pot să dispună în mod direct o conduită de urmat și să prevadă o sancțiune în cazul nerespectării conduitei prescrise. Ca atare, normele prin care se soluționează situațiile conflictualiste nu pot decât să aleagă dintre sistemele de drept aflate în conflict pe cel care are interesul cel mai mare în reglementarea juridică, făcând astfel trimitere la normele de*

¹ D., Lupașcu, D., Ungureanu. *Drept internațional privat*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p.18.

² Acest articol este o preluare a art. 19 alin. 1 din Legea nr. 105-1992 care prevedea: „Forma încheierii căsătoriei este supusă legii statului pe teritoriul căruia se celebrează.”

³ B., M., C., Predescu. *Drept internațional privat. Partea generală*, Editura Wolters Kluwer, București, 2010, p. 104.

drept intern din acest sistem juridic. Acestea sunt cele care prevăd conduita și sancțiunea corespunzătoare.

Ceea ce pot avea normele conflictualiste ca și structură este partea logico-juridică prin care se arată situația avută în vedere. Ea corespunde elementului de structură ipoteză din dreptul intern, fără a se suprapune, întrucât în norma conflictuală sunt avute în vedere mai multe elemente caracteristice pentru situația juridică de rezolvat: obiectul raportului juridic, părțile acestuia, natura drepturilor și obligațiilor ce caracterizează raportul juridic cu element de extraneitate, etc.

Toate aceste aspecte trebuie avute în vedere sub forma elementului de structură numit conținut, în timp ce trimiterea la un anumit sistem de drept, localizarea situației juridice în sfera de reglementare a unui sistem juridic se face printr-un alt element de structură numit punct de legătură sau legătură.”

Se observă că norma conflictuală are o structură dihotomică, iar elementele sale poartă denumiri specifice și au un conținut specific.

În doctrină în privința structurii normei conflictuale s-au conturat două opinii. Într-o primă opinie,⁴ norma conflictuală este alcătuită din: **două elemente conținut și legătură**. În cea de-a doua opinie, norma conflictuală este alcătuită din **trei elemente: conținut, legătură și legea aplicabilă**.⁵

1.3. Conținutul normei conflictuale

Conținutul este acea parte a normei conflictuale care arată raporturile de drept la care se referă norma juridică. Conținutul este întotdeauna dat de o problemă de drept întâlnită ca atare în sistemele naționale.⁶

Conținutul normei conflictuale reprezintă ipoteza acesteia, adică acea categorie de raporturi juridice (sau materia) la care respectiva normă conflictuală se referă.

Conținutul normei conflictuale poate consta în următoarele: starea civilă și capacitatea juridică a persoanei fizice, forma exterioară a actului juridic, regimul matrimonial, moștenire, etc..

Spre exemplu, potrivit, art. 2595 alin. 1 din Codul civil „*Masurile de publicitate și opozabilitatea regimului matrimonial față de terți sunt supuse legii aplicabile regimului matrimonial.*”

Constituie conținut al acestei norme conflictuale expresia „*Masurile de publicitate și opozabilitatea regimului matrimonial față de terți (...).*”

⁴ I., P. Filipescu, A.I. Filipescu, *Tratat de drept internațional privat*, ediție revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2005, p. 37; D.-Al., Sitaru. *Drept internațional privat*, Editura Lumina Lex, București, 2001, pp. 26-27; D., Lupașcu. D., Ungureanu. *Drept internațional privat*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p.19; O., Ungureanu. C. Jugastru. A., Circa. *Manual de drept internațional privat*, Editura Hamangiu, București, 2008, p. 46.

⁵ A se vedea T. R., Popescu. *Drept internațional privat*. Editura Romfel, București, 1994, p. 22 apud I. Macovei. *Drept internațional privat*, Editura C. H. Beck, București, 2011, p. 19; O., Ungureanu. C. Jugastru. A., Circa. *Manual de drept internațional privat*, Editura Hamangiu, București, 2008, p. 46.

⁶ B., M., C., Predescu. *Drept internațional privat. Partea generală*, Editura Wolters Kluwer, București, 2010, p. 104.

Conținutul normei conflictuale determină câmpul de aplicare în spațiu al unei legi.

1.4. Legătura normei conflictuale

Legătura normei conflictuale este dispoziția acesteia, adică acea parte care indică sistemul de drept aplicabil pentru conținutul normei conflictuale deci, stabilește legea aplicabilă raportului juridic în cauză. Legătura normei conflictuale sub forma indicării generale este denumită și „formulă de fixare.”⁷

În exemplul de mai sus, legătura normei conflictuale este expresia: „(...) *sunt supuse legii aplicabile regimului matrimonial.*”

Legătura normei conflictuale poate îmbrăca următoarele forme:⁸

- a. *indicarea directă* - precizează legea competentă să reglementeze raportul juridic care constituie conținut al normei conflictuale. Suntem în prezența unei indicări directe, spre exemplu în cazul art. 2587 alin. 2 din Codul civil care prevede: „*Căsătoria care se încheie în fața agentului diplomatic sau a funcționarului consular al României în statul în care acesta este acreditat este supusă formalităților prevăzute de legea română*”;
- b. *indicarea abstractă (indirectă)* când se utilizează o formulă generală, care conduce la determinarea legii competente. Suntem în prezența unei indicări abstracte (indirecte), spre exemplu, în cazul, art. 2626 alin. 1 din Codul civil care prevede: „*Formele de publicitate, realizate în orice mod, referitoare la bunuri sunt supuse legii aplicabile la data și locul unde se indeplinesc, afara numai dacă prin dispoziții speciale se prevede altfel*”.

1.5. Punctul de legătură

Legătura normei conflictuale se concretizează în **punctul de legătură**. Acesta este elementul prin care se stabilește relația între un raport juridic și o lege.

Punctul de legătură constituie criteriul concret prin care se stabilește legătura dintre raportul juridic (conținutul normei conflictuale) și un anumit sistem de drept care reprezintă legea aplicabilă respectivului raport juridic (*lex causae*).

Cele mai importante puncte de legătură sunt:⁹

1. *cetățenia*

⁷I.,P Filipescu, A.I. Filipescu, *Tratat de drept internațional privat*, ediție revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2005, p. 38; Macovei. *Drept internațional privat*, Editura C. H. Beck, București, 2011, p. 19.

⁸ D.-Al., Sitaru. *Drept internațional privat*, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 27; D ., Lupașcu. D., Ungureanu. *Drept internațional privat*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p.19 .

⁹ S., Deleanu. *Drept internațional privat. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2013 I.,P Filipescu, A.I. Filipescu, *Tratat de drept internațional privat*, ediție revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2005, p. 38; Macovei. *Drept internațional privat*, Editura C. H. Beck, București, 2011, p. 19; D.-Al., Sitaru. *Drept internațional privat*, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 27; D ., Lupașcu. D., Ungureanu. *Drept internațional privat*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p.19; O., Ungureanu. C. Jogastru. A., Circa. *Manual de drept internațional privat*, Editura Hamangiu, București, 2008, p. 46; T. R., Popescu. *Drept internațional privat*. Editura Romfel, Bucuresti, 1994, p. 22; D., A., Popescu. M. Harosa, *Drept internațional privat*. Tratat elementar, vol.I, Editura Lumina Lex, București, 1999, p. 15; N, Diaconu. *Drept internațional privat*, ediția a II-a, editura Lumina Lex, București, 2007, p.20.

2. *teritoriul;*
3. *pavilionul unei nave;*
4. *alte puncte de legătură.*

*Teritoriul*¹⁰ (*locul unde se îmfăptuiește un act sau fapt juridic*) ca punct de legătură îmbracă următoarele forme:

- a). *reședința obișnuită;*
- b). *sediul social;*
- c). *locul situării bunului;*
- d). *locul încheierii contractului;*
- e). *locul executării contractului;*
- f). *locul întocmirii actului juridic (in sensul de instrumentum);*
- g). *locul producerii prejudiciului;*
- h). *locul producerii faptului juridic ilicit;*
- i). *locul unde se judecă litigiul.*

Pentru studiul nostru prezintă interes *reședința* ca punct de legatură.

Pentru a vorbi despre noțiunea de reședință în dreptul internațional privat roman trebuie să calificăm primar aceasta noțiune.

2. Cum calificăm primar noțiunea de reședință?

Prin calificare primară care se stabilește legea aplicabilă raportului cu element de extraneitate. În acest context, vor trebui definite noțiunile utilizate în conținutul tuturor normelor juridice conflictuale în vigoare în statul unde funcționează, spre a descoperi care dintre aceste norme juridice se poate aplica raportului de drept internațional privat cu care a fost sesizată. După ce s-a descoperit regula conflictuală aplicabilă situației juridice concrete, autoritatea va trebui să defină noțiunile ce constituie legătura respectivei norme conflictuale, pentru a afla statul a cărui lege va reglementa raportul juridic de drept internațional privat. Ca atare, calificarea primară se face după *lex fori*. Deci, în urma calificării primare, norma conflictuală bilaterală generală se transformă într-o normă unilaterală, particulară, în care legătura trimite cu precizie la legea unui anumit stat.

În ceea ce privește dreptul internațional privat român, calificarea primară se face după *legea română, lege a forului* pentru orice autoritate publică română. Astfel, potrivit art. 2558 C.civ., „(1) Când determinarea legii aplicabile depinde de calificarea ce urmează să fie dată unei instituții de drept sau unui raport juridic, se ia în considerare calificarea juridică stabilită de legea română. (2) În caz de retrimiteră, calificarea se face după legea străină care a retrimis la legea română. (3) Natura mobilă sau imobilă a bunurilor se determină potrivit legii locului unde acestea se află sau, după caz, sunt situate. (4) Dacă legea română nu cunoaște o

¹⁰ Teritoriul este spațiul în interiorul căruia este așezată populația unui stat format din teritoriul terestru (solul și subsolul), teritoriul maritim (apele interioare și marea teritorială) și teritoriul aerian (format din coloana de aer care se găsește deasupra solului și deasupra teritoriului maritim, fiind delimitat orizontal prin frontierele terestre, fluviale și maritime, iar vertical până la limita spațiului cosmic, delimitat după altitudinea celui mai de jos perigeu ce permite menținerea pe orbită a unui satelit considerată a fi la aproximativ 90 - 110 km deasupra nivelului mării). Definiție luată de pe site-ul: <http://www.advocate.ro>

instituție juridică străină sau o cunoaște sub o altă denumire ori cu un alt conținut, se poate lua în considerare calificarea juridică făcută de legea străină. (5) Cu toate acestea, când părțile au determinat ele însele înțelesul noțiunilor dintr-un act juridic, calificarea acestor noțiuni se face după voința părților”.

Trebuie făcute două observații: prima, că termenul de „instituție de drept” trebuie interpretat *lato sensu*, incluzând și noțiunile juridice, iar a doua că excepțiile de la alin. (2), (3), (4) și (5) sunt de strictă interpretare. Deci, conform art. 2558 alin. (1) C.civ., calificarea primară se face întotdeauna după legea română, adică în conformitate cu noțiunile utilizate de sistemul de drept românesc. De asemenea, calificarea unei probleme ca fiind de drept procedural sau de drept material se face după legea română.

Codul civil în art. 2570 cu denumirea marginală „*Determinarea și proba reședinței obișnuite*” prevede:

”In sensul prezentei cărți, reședința obișnuită a persoanei fizice este în statul în care persoana își are locuința principală, chiar dacă nu a îndeplinit formalitățile legale de înregistrare. Reședința obișnuită a unei persoane fizice acționând în exercițiul activității sale profesionale este locul unde această persoană are stabilimentul său principal. (alin. 1)

Pentru determinarea locuinței principale vor fi avute în vedere acele circumstanțe personale și profesionale care indică legături durabile cu statul respectiv sau intenția de a stabili asemenea legături. (alin.2)

Reședința obișnuită a persoanei juridice este în statul în care aceasta își are stabilimentul principal. (alin.3)

Stabilimentul principal al unei persoane juridice este locul unde aceasta și-a stabilit administrația centrală. (alin.4)

Dovada reședinței obișnuite se poate face cu orice mijloace de probă. (alin.5)”

În privința reședinței observă că, dispozițiile art. 2570 din Codul civil reglementează două tipuri de reședințe obișnuite și anume: reședința obișnuită a persoanei fizice (alin.1 și 2) și reședința obișnuită a persoane juridice (alin. 3 și 4).

Prin interpretarea dispozițiilor art. 2570 alin.1 din C. civ. putem defini, **reședința obișnuită a persoanei fizice** (*cetățean român, cetățean străin sau apatrid*) ca fiind *adresa unde persoana fizică respectivă își are locuința principală și unde își desfășoară în mare parte întreaga activitate socială și profesională având sau urmând să aibă legături durabile cu statul respectiv.*

Prin interpretarea dispozițiilor art. 2570 alin.2 din C. civ. putem defini, putem defini **reședința obișnuită a persoanei juridice** (*de naționalitate română sau străină*) ca fiind *adresa unde persoana juridică respectivă își are administrația centrală*

Putem defini **reședința obișnuită a persoanei fizice stabile în România** ca fiind *adresa din România unde persoana fizică respectivă (cetățean român, cetățean străin sau apatrid) își are locuința principală și unde își desfășoară în mare parte întreaga activitate socială și profesională având sau urmând să aibă legături durabile cu statul respectiv.*

Putem defini **reședința obișnuită a persoanei juridice în România** ca fiind *adresa din România unde persoana juridică respectivă își are administrația centrală.*

Totuși, art. 2557 alin. 2 C, civil dispune: „În înțelesul prezentei cărți, raporturile de drept internațional privat sunt raporturi civile, comerciale, precum și alte raporturi de drept privat cu element de extraneitate.”

Alin. 3 al aceluiași articol prevede că: „Dispozițiile prezentei cărți sunt aplicabile în măsura în care convențiile internaționale la care România este parte, dreptul Uniunii Europene sau dispozițiile din legile speciale nu stabilesc o altă reglementare.”

Din dispozițiile alin. 2 și 3 ale art. 2557 din Codul civil observăm ca exista numai anumite raporturi cu element de extraneitate pot fi obiect al dreptului internațional privat și dar exista și anumite raporturi stabilite de diferite acte normative sau de alte discipline nu pot fi obiect al dreptului internațional privat.

Din interpretarea alin.3 a art. 2557 C.civ. dispozițiile din reglementările interne referitoare la reședință trebuie avute în vedere.

Pentru calificarea primară a a noțiunii de reședință autoritatea română trebuie să folosească, în temeiul art. 2558 alin.1 din Codul civil accepțiunea românească a noțiunii de „reședință” dar și accepțiunea noțiunii de reședință stabilită prin reglementări europene. Ca atare, pentru a putea face calificarea primară a noțiunii de „reședință”, în dreptul internațional privat român este necesar să ținem cont de sensul noțiunii de reședință din dreptul intern românesc și din reglementările europene.

3. Exemple de situații în care reședința consituie punct de legătură conform dispozițiilor de drept internațional privat român

Reședința este punct de legătură, spre exemplu, pentru:

- *statutul persoanei fizice (stare civilă, capacitate și relațiile de familie)*. Astfel, spre exemplu art. 2589 alin. (1), teza întâi din Codul civil prevede: „Efectele generale ale căsătoriei sunt supuse legii reședinței obișnuite comune a soților, iar în lipsă legii cetățeniei comune a soților.” Din aceste dispoziții observăm că, efectele generale ale căsătoriei sunt guvernate de legea reședinței obișnuite comune și în lipsa acestei legi, de legea cetățeniei comune. Deci, punctul de legătură îl reprezintă în principal reședința obișnuită comună și în subsidiar cetățenia comună;

- *condițiile de fond ale actelor juridice*, în cazul în care debitorul prestației caracteristice este o persoană fizică. Astfel, în conformitate cu art. 2638 din Codul civil condițiile de fond ale actului juridic unilateral și ale contractului sunt stabilite – în lipsa legii alese – de legea statului cu care acel act juridic prezintă legăturile cele mai strânse, considerându-se că există atare legături cu legea statului în care debitorul are, la data încheierii actului, după caz, reședința obișnuită, fondul de comerț sau sediul social;

- *condițiile de fond ale contractului de vânzare mobilă, contractului de prestări servicii, contractului de franciză, contractului de distribuție, etc.*, în lipsa alegerii de către părți a legii aplicabile contractului respectiv sunt cărmuite de legea statului unde își are reședința obișnuită vânzătorul (în cazul contractului de vânzare mobilă). Astfel, spre exemplu, art. 4 alin. (1) lit (a) Regulamentul nr. 593/2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale (Roma I) prevede că, în lipsa unei legi convenite de părți spre a se aplica

contractului de vânzare –cumpărare de bunuri, acesta este supus legii statului în care își are reședința obișnuită vânzătorul;

- *răspunderea pentru atingeri aduse personalității*. Potrivit art. 2642 alin (1) din Codul civil pretențiile de reparații întemeiate pe o atingere adusă vieții private sau personalității, inclusiv prin mass-media sau orice alt mijloc public de informare, sunt cârmuite, la alegerea persoanei lezate, fie legea statului reședinței sale obișnuite; fie de legea statului în care s-a produs rezultatul păgubitor; fie de legea statului în care autorul daunei își are reședința obișnuită ori sediul social;

- *moștenire*. Conform art. 2633 din Codul civil „Moștenirea este supusă legii statului pe teritoriul caruia defunctul a avut, la data morții, reședința obișnuită;”

- *jurisdicția competentă în anumite situații*.

Astfel, potrivit art. 3 alin. (1) lit. (a) din Regulamentul (CE) nr.. 2201/2003 din 27 noiembrie 2003 privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materie matrimonială și în materia răspunderii părintești, de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 1347/2000 astfel cum s-a modificat prin Regulamentul (CE) nr. 2116/2004 al Consiliului din 2 decembrie 2004 „Sunt competente să hotărască în problemele privind divorțul, separarea de drept și anularea căsătoriei instanțele judecătorești din statul membru:

- pe teritoriul căruia se află:
 - reședința obișnuită a soților sau
- ultima reședință obișnuită a soților în condițiile în care unul dintre ei încă locuiește acolo sau
- reședința obișnuită a pârâtului sau
- în caz de cerere comună, reședința obișnuită a unuia dintre soți sau
- reședința obișnuită a reclamantului în cazul în care acesta a locuit acolo cel puțin un an imediat înaintea introducerii cererii sau
- reședința obișnuită a reclamantului în cazul în care acesta a locuit acolo cel puțin șase luni imediat înaintea introducerii cererii și în cazul în care acesta este fie resortisant al statului membru respectiv, fie, în cazul Regatului Unit și al Irlandei, are „domiciliul” în acel loc.”

Concluzii

Odată încheiată operațiunea de calificare primară, prin încadrarea raportului juridic de drept internațional privat în ipoteza normelor conflictuale mai sus menționate sfera noțiunii de reședință va dobândi un nou conținut și o nouă sferă, ca urmare a operațiunii de calificare secundară, care se realizează după *lex causae*, adică după legea materială aplicabilă, raportului juridic în discuție, în cazul nostru, deci după legea română.

În concluzie, sfera noțiunii de reședință în dreptul internațional privat este mult mai largă.

Spre aceeași concluzie conduce și remarca conform căreia noțiunile utilizate în conținutul normelor conflictuale devin, prin calificare primară, adaptări ale noțiunilor utilizate în dreptul intern

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

S., Deleanu. *Drept internațional privat. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2013 .

N, Diaconu. *Drept internațional privat*, ediția a II-a, editura Lumina Lex, București, 2007.

I.,P Filipescu, A.I. Filipescu, *Tratat de drept internațional privat*, ediție revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2005.

D., Lupașcu. D., Ungureanu. *Drept internațional privat*, Editura Universul Juridic, București, 2012.

Macovei. *Drept internațional privat*, Editura C. H. Beck, București, 2011.

T. R., Popescu. *Drept internațional privat*. Editura Romfel, Bucruressti.

D., A., Popescu. M. Harosa, *Drept internațional privat. Tratat elementar*, vol.I, Editura Lumina Lex, București, 1999.

B., M., C., Predescu. *Drept internațional privat. Partea generală*, Editura Wolters Kluwer, București, 2010.

D.-Al., Sitaru. *Drept internațional privat*, Editura Lumina Lex, București, 2001.

O., Ungureanu. C. Jugastru. A., Circa. *Manual de drept internațional privat*, Editura Hamangiu, București, 2008.